

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

גיוס בני נוער עם נתונים ויכולת הסתגלות ברמה נמוכה ושירותם בצה"ל

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

כתיבה: מריה רבינוביץ'

אישור: שרון סופר, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

ד' טבת תש"ע

21 דצמבר 2009

מבוא

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת אורלי לוי אבקסיס ועניינו הליכי הכנה לגיוס ולשירות ביטחון של בני נוער מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות ומשכבות חלשות. המסמך עוסק בבני נוער המטופלים בידי גורמים ממלכתיים מקצועיים כגון אגף שירותי התקן של משרד הרווחה (השירות לשיקום נוער; השירות לנוער וצעירים והשירות לטיפול בנערות ובצעירות), המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר של משרד החינוך (באגף שירותי חברה ורווחה – שח"ר) ובתי-הספר המקצועיים של משרד התמ"ת. במסמך נסקרים מסלולי הגיוס לצה"ל במסגרת המרכז לקידום אוכלוסיות ייחודיות המיועדים למתגייסים עם נתונים אישיים נמוכים, פעילויות המכוונות להכנת מתבגרים כאמור לקראת הגיוס לצה"ל ונתונים על מאפייני השירות הצבאי שהם משרתים.

על-פי חוק שירות ביטחון, התש"ט-1949, חלה חובת גיוס לשירות ביטחון על כל אזרחי מדינת ישראל. בחוק נקבע כי אזרח ישראל שהוא כשיר לשירות ביטחון ובגיל המתאים חייב לשרת בצבא-הגנה לישראל (להלן: צה"ל).¹

השירות בצה"ל אינו רק חובה על-פי חוק, אלא גם זכות על-פי הנורמות השוררות בישראל.² השירות הצבאי הוא מרכיב חשוב בהתבגרות בני נוער ישראלים ובהוויה הישראלית בכלל.³ הגיוס והשירות נתפסים אצל מרבית בני הנוער כחובה, שבצדה מימוש הזכות לתרום את חלקם למדינה ולחברה. אולם אצל חלק מבני הנוער "זכות" זו אינה מובנת מאליה.⁴

בעבור קבוצות אוכלוסייה מסוימות, כגון בני נוער שנשרו ממערכת החינוך, בני נוער עם רישום פלילי, בני נוער שהוצאו מהמסגרת הביתית ובני נוער ממשפחות במצב סוציו-אקונומי נמוך, השירות בצה"ל הוא הזדמנות להשתלב במסגרת חברתית נורמטיבית שתאפשר להם להשתלב בהמשך חייהם במערכת הלימודים ובשוק העבודה. נוסף על כך, גם למסגרת החברתית הצה"לית משמעות רבה בעבורם, שכן היא מאפשרת להם היכרות עם אנשים ויצירת רשת חברתית חדשה, הגברת הביטחון העצמי, חשיפה לנורמות ולערכים חברתיים שונים מאלה שהכירו לפני הגיוס ועוד.⁵

צה"ל מוגדר צבא העם, וככזה עליו לאפשר שירות לכלל האוכלוסייה המוגדרת רשאית לשרת בצבא. עם זאת יש בישראל נערים ונערות שאינם עומדים בקריטריונים לשירות צבאי שקבע צה"ל, ולכן הם אינם מגויסים לשירות. רבים מקבוצת הבלתי-מגויסים הם "בני השכבות הנחלשות".⁶ מעבר להיבט האישי

¹ חוק שירות ביטחון, התש"ט-1949, סעיף 1 – פירושים: "יוצא-צבא" – אזרח ישראלי או תושב קבוע שהם באחד הגילים האלה: (א) גבר – באחד הגילים שמ-18 עד 49 ועד בכלל; (ב) אשה – באחד הגילים שמ-18 עד 38 ועד בכלל.

² משה שרר, "שירות מלא, חלקי ואי-גיוס בני שכבות נחלשות לצה"ל – הבעיה והשלכותיה", **חברה ורווחה** (כתב העת של משרד הרווחה והשירותים החברתיים) ז', 7–31, 1997.

³ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **מוטיבציה של בני נוער לשירות בצה"ל**, כתב אודי שפיגל, יוני 2001.

⁴ הוועדה להכנת "אוכלוסיות טעונות חיזוק" לקראת הגיוס לצה"ל, משרד החינוך – מינהל חברה ונוער, תחום קידום נוער, צבא הגנה לישראל, מקח"ר – מרכז גדי"ע. 1996.

⁵ משה שרר, "שירות מלא, חלקי ואי-גיוס בני שכבות נחלשות לצה"ל – הבעיה והשלכותיה", **חברה ורווחה** ז', 7–31, 1997.

⁶ משה שרר, "שירות מלא, חלקי ואי-גיוס בני שכבות נחלשות לצה"ל – הבעיה והשלכותיה", **חברה ורווחה** ז', 7–31, 1997. במאמר זה, **בני נוער מאוכלוסיות נחלשות** הם נערים שטופלו ביחידות לקידום נוער בצה"ל ונמנים עם "בני השכבות הנחלשות בעוגה הצה"לית", וכן בני נוער שטופלו על-ידי עובדי קידום נוער של משרד העבודה והרווחה, שמרביתם סבלו מניתוק ומניכור חברתי.

של אי השירות ומילוי החובה, מדובר בתופעה חברתית שלה השלכות רבות על החסון החברתי ועל הביטחון לאומי של החברה הישראלית.⁷

עיקרי הממצאים

- על-פי הערכת הגורמים המקצועיים, כ-15% מכלל הילדים ובני הנוער בישראל נתונים במצבי סיכון ומצוקה (כ-350,000 ילדים ובני נוער).

צה"ל

- כיום פועלים **צה"ל** שלושה מסלולים עיקריים לגיוס מתבגרים עם נתונים אישיים נמוכים ובני נוער מאוכלוסיות ייחודיות: **מקא"ם** – **מרכז קידום אוכלוסיות מיוחדות** (גברים), **חג"ם** – **חיילות גיוס מיוחד** (נשים) ו**מרו"ם** – **מסלול מרכז הקידום** (גברים). מסלולים אלה הם באחריות חיל החינוך. הצבא אינו מלווה מתגייסים עם נתונים אישיים נמוכים שמשרתים במסלולים אחרים.
- **בשנת הגיוס 2008 היה שיעור המתגייסים למסלולים המיוחדים כ-6% מכלל המתגייסים בשנה זו.** גם בשנות הגיוס הקודמות (2005–2007) היו שיעורי מתגייסים למסלולים אלה דומים, ונעו בין 5.8% ל-6.3%.
- **מהמתגייסים לשלושת מסלולי הגיוס המיועדים למתבגרים עם נתונים אישיים נמוכים ולבני נוער מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות עלה שיעור המתגייסים למסלול מקא"ם מ-34% בשנת הגיוס 2005 ל-42% בשנת הגיוס 2008.** שיעור הנערות המתגייסות למסלול חג"ם ירד באותן שנים מ-51% ל-44%.
- **שיעורי הנשירה מכלל המסלולים האמורים ירדו משנת 2005 עד שנת 2007, מ-33% ל-22% בהתאמה.**
- **מדיניות הגיוס אינה מגבילה באופן גורף גיוס בני נוער עם רישום פלילי.** הגיוס נבחן פרטנית, בהתאם לחומרת העבירות. אין בצה"ל מסלולים מיוחדים או נפרדים לגיוס ולליווי בני נוער עם רישום פלילי.
- **כ-57% מכלל המתגייסים עם רישום פלילי שהתגייסו בשנת 2005 סיימו שירות ביטחון תקין.** מהמתגייסים עם רישום פלילי שלא סיימו את השירות, כ-41% נשרו לאחר חצי שנה בשירות, כ-32% נשרו בתקופה שבין חצי שנה לשנה וחצי בשירות ו-16% נשרו בתקופות שונות לאחר שנה וחצי בשירות.

משרד החינוך

- **במסגרת הפעילות המכוונת להכנה לצה"ל פרסם משרד החינוך בנובמבר 2007 חוזר מנכ"ל שנושא "נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל" ומפורטים בו קווים מנחים ליישום תוכנית חובה**

⁷ הוועדה להכנת "אוכלוסיות טעונות חיזוק" לקראת הגיוס לצה"ל, משרד החינוך – מינהל חברה ונוער, תחום קידום נוער, צבא הגנה לישראל, מקח"ר – מרכז גדנ"ע. 1996.

בשם זה, המיועדת לתלמידי כיתות י"ב ומופעלת על-ידי מינהל חברה ונוער של משרד החינוך במסגרת החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי, בשיתוף עם משרד הביטחון, צה"ל והרשויות המקומיות.

- **אחת ממטרות התוכנית היא פיתוח מערכת הכנה, תמיכה וליווי למתגייסים מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות לפני הגיוס ובמהלך השירות.** חלק מפעילויות התוכנית מותאמות ומכוונות לבני נוער מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות וחלשות ומועברות במוסדות החינוך שבהם הם לומדים.
- **עדיין לא נעשה במשרד החינוך מעקב אחר יעילות התוכנית, ולכן אין בידינו נתונים על כך. בימים אלה משרד החינוך מכין אוגדן שיוצגו בו מגוון הפעילויות בתחום ההכנה לצה"ל במסגרת החינוכית.**
- **המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר** שבאגף שירותי חברה ורווחה (שח"ר) של משרד החינוך מטפלת בכ-30,000 בני נוער מקבוצות אוכלוסייה חלשות במערכת החינוך. אנשי המחלקה סבורים כי לבני הנוער הלומדים בכיתות האתגר ובמרכזי החינוך נדרשת התייחסות מיוחדת המותאמת למאפייניהם ולצורכיהם הייחודיים, השונים מאלה של כלל האוכלוסייה. במחלקה רואים חשיבות בגיוס ובשירות הצבאי של בני הנוער הלומדים במסגרותיה, ומשקיעים מאמצים בהגברת המוטיבציה שלהם לשרת בצה"ל ובהכנת התלמידים לגיוס.
- **בכשני-שלישים מכיתות האתגר לא מתקיימת פעילות הכנה לצה"ל.** בשיחתנו עם אנשי המקצוע במשרד החינוך עלה כי שיתוף הפעולה בין מינהל חברה ונוער, האחראי במשרד החינוך לפעילות ההכנה לגיוס לצה"ל, ובין המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר שמטפלת בבני נוער מקבוצות אוכלוסייה חלשות לוקה בחסר, וכי כבר כשבע שנים אין שיתוף פעולה בין צה"ל ובין המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר בכל הקשור להכנת בני הנוער הלומדים במסגרותיה לגיוס ולשירות ביטחון.
- **המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר עורכת סקר מעקב בקרב בוגריה. מנתוני הסקר עולה כי שיעורי הגיוס בקרב בוגרי כיתות האתגר ומרכזי החינוך עלו בין שנת 2003 לשנת 2005: בקרב בוגרי כיתות האתגר – מ-82% ל-89%, ובקרב הבוגרות מ-41% ל-69%; בקרב בוגרי מרכזי החינוך עלו שיעורי הגיוס מ-71% ל-82%, ובקרב הבוגרות מ-28% ל-51%.**
- **שיעור המתגייסים למסלולי הלחימה בקרב בוגרי כיתות האתגר (גברים, פיקוד כללי, לא דתי) עלה בין שנת 2004 לשנת 2006 מ-31% ל-33%.**
- **נוסף על האמור חלה ירידה בשיעורי הנשירה ועלייה בשיעור סיום שירות ביטחון תקין (שרידות) בקרב בוגרי כיתות האתגר ומרכזי החינוך בשנים 2003–2005: שיעור השרידות בקרב בוגרי כיתות האתגר עלה מ-66% ל-72% בהתאמה, ובקרב בוגרי מרכזי החינוך מ-54% ל-62% בהתאמה. נתון זה תואם את נתוני משרד הביטחון בדבר ירידת שיעורי הנשירה מכלל מסלולי המקא"ם בין שנת 2005 לשנת 2007, מ-33% ל-22% בהתאמה. עם זאת, שיעורי השרידות של בני נוער עם נתונים אישיים נמוכים בשירות הביטחון נמוכים במידה ניכרת משיעורי השרידות בכלל האוכלוסייה (בשנת 2005 היה שיעור השרידות בכלל האוכלוסייה 79%, ובשנת 2007 – 83%).**

משרד הרווחה והשירותים החברתיים

- כ-14,000 בני נוער טופלו השנה במסגרת השירות לנוער ולצעירים שבאגף שירותי התקון של משרד הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה). רק 402 מהם (כ-3%) השתתפו בתוכניות הכנה לגיוס.
- בשנת 2008 התגייסו 60% מכלל בוגרי השירות לשיקום נוער שפועל במסגרת שירותי התקון של משרד הרווחה לשירות ביטחון (שיעור המתגייסים בכלל האוכלוסייה בשנה זו היה כ-75%). כ-1,000 נערים זכו לליווי טיפולי של השירות לנוער ולצעירים במשרד הרווחה במהלך שירותם הצבאי. לעומת זאת, את הנערות המטופלות במשרד הרווחה והמתגייסות במסגרת זו מלווים במהלך השירות קציני מרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות מטעם צה"ל, ולא אנשי משרד הרווחה.

משרד התמ"ת

- עשרה מ-68 בתי-הספר המקצועיים הפועלים כיום מטעם משרד התמ"ת נמצאים בבסיסים צבאיים, ובהם, מטבע הדברים, מתקיימות פעילויות הכנה לשירות הצבאי. בתי-הספר שאינם נמצאים בבסיסים (הרוב – 58 בתי-ספר) אין פעילות מוסדרת של הכנת התלמידים לגיוס ולשירות צבאי. הקשר של בתי-הספר האלה עם צה"ל הוא דרך פרויקט הגדנ"ע, המיועד לכלל התלמידים בישראל. לדברי אנשי משרד התמ"ת, בשנים האחרונות ניכרת עלייה בשיעור המתגייסים לצה"ל בקרב בוגרי בתי-הספר המקצועיים, והשנה שיעורם כ-75% מכלל הבוגרים.

1. ילדים ובני נוער בישראל במצבי סיכון ומצוקה: רקע

על-פי הערכה, כ-15% מכלל הילדים ובני הנוער בישראל נתונים במצבי סיכון ומצוקה (כ-350,000 ילדים ובני נוער).⁸

לפי דוח הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה (ועדת שמיד),⁹ מדובר ב"ילדים ובני נוער החיים במצבים המסכנים אותם במשפחתם ובסביבתם – הזנחה, התעללות, חיים בקהילה מסוכנת או ניתוק ממסגרות נורמטיביות – אשר כתוצאה מהם נפגעת רווחתם והם אינם מסוגלים להשתלב בלימודים, בחברה, במשפחה, ולממש את הפוטנציאל האישי שלהם. ההגדרה מתבססת על הזכויות הבסיסיות החייבות להיות מוקנות לילדים על-פי האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד, שמדינת ישראל חתמה עליה".

⁸ "גיוס ישראל", "ילדים ונוער בסיכון", באתר האינטרנט, <http://www2.jdc.org.il/category/children&youth-at-risk>, general, כניסה אחרונה: 2 בנובמבר 2009; דוח הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה בראשות פרופסור הלל שמיד, הוגש לראש ממשלת ישראל ולשר הרווחה, מרס 2006.

⁹ דוח הוועדה הציבורית, שם.

עורכי הדוח מציינים כי ילדים רבים מטופלים באופן בלתי סדיר, רבים מקבלים שירותים בכמה מוסדות וההיסטוריה הטיפולית שלהם לא מועברת באופן סדיר ממסגרת למסגרת. עקב מצב זה, של חוסר תיאום ושיתוף פעולה בין המסגרות, לעתים ילדים אלה "נופלים בין הכיסאות" ואינם מקבלים את הטיפול והתמיכה הנדרשים להם, וגם לא כלים להתמודדות עם המצבים הקשים שהם נתקלים בהם.

כאמור, לצה"ל תפקיד מרכזי בחיי המתבגרים. הגיוס והשירות הצבאי הם תהליכים רבי-ערך בבניית הזהות והעמידה של המתבגרים, ובמיוחד של מתבגרים עם נתונים אישיים נמוכים, בעלי השכלה חלקית, מתבגרים שחיים במסגרת חוץ-ביתית, מתבגרים בעלי רישום פלילי וכו'.

בעקבות פרסום דוח ועדת שמיד (בשנת 2006), פותחה תוכנית לאומית בין-משרדית לטיפול בילדים ובבני נוער כאמור.¹⁰

ליישום התוכנית נבחרו 56 ישובים. היישובים נבחרו על פי קריטריונים סוציו-אקונומיים ומתוך שאיפה לסייע במיוחד לקבוצות אוכלוסייה מוחלשות וייחודיות. ביישובים אלה חיים 151,000 ילדים ובני נוער בסיכון.¹¹

בשלב הראשון של יישום התוכנית נאסף בכל יישוב מידע על ילדים ובני נוער בסיכון, על השירותים הקיימים ועל הצרכים ונקבעים יעדים וסדרי עדיפויות. על בסיס עבודה מקדימה זו המטה היישובי לילדים ונוער בסיכון בוחר תוכניות להפעלה מתוך מלאי של רשימה קיימת.¹²

מנהלת התוכנית במשרד הרווחה, גב' טלל דולב מסרה כי ב-54 יישובים המשתתפים בתוכנית הסתיים השלב הראשון של התוכנית.¹³ בכל 54 היישובים בהם הסתיים המיפוי, התקיים תהליך תכנון בין מקצועי מובנה המבוסס על ממצאי המיפוי. 43 יישובים כבר השלימו את תהליך התכנון ותוכניותיהם אושרו. עד לסוף שנת 2009 ישלימו 52 מתוך 56 היישובים את תהליך אישור התוכניות.¹⁴

כאמור, הרשויות המקומיות יכלו לבחור תוכניות שונות ליישום על ידם מתוך מגוון של תוכניות ופרויקטים. בין התוכניות הוצגו גם תוכניות הכנה לצה"ל ובניהן: תוכניות קדם צבאיות הכוללות שיחות עם מפקדים, קצינים ולוחמים, טיולים וסיורים בעקבות לוחמים, תרגול גיוס בלשכת הגיוס, סיורים במחנות צבאים ועוד; תוכנית פיתוח חוסן נפשי הכוללת צפייה מודרכת בקטעי סרטים, משחקי תפקידים, דיונים פתוחים, השתתפות בסימולאציות צבאיות ועוד. התוכניות פותחו על ידי אנשי השירות

¹⁰ "תוכנית לאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה" בשיתוף משרד הרווחה והשירותים חברתיים, משרד ראש הממשלה, משרד החינוך, משרד התמ"ת, משרד הבריאות, המשרד לקליטת העלייה, המשרד לביטחון פנים, ג'וינט ישראל, מרכז השלטון מקומי בישראל. ספר פרויקטים, נובמבר 2007:
http://www.beterem.org/download/files/%D7%93%D7%95%D7%97_%D7%A9%D7%9E%D7%99%D7%98_8750.pdf, כניסה אחרונה ב-8 בנובמבר 2009.

¹¹ "התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון - מטרות, היקף ועקרונות", דוח סטטוס התוכנית לאומית, נשלח על ידי גב' טלל דולב, מנהלת התוכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ומצוקה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ב-15 בדצמבר 2009.

¹² מרכז המחקר והמידע של הכנסת, סוגיות מרכזיות בעבודת הוועדה לזכויות הילד, כתבה אתי וייסבלאי, מרץ 2009.
¹³ גב' טלל דולב, מנהלת התוכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ומצוקה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, שיחת טלפון, 15 בדצמבר 2009.

¹⁴ "התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון - מטרות, היקף ועקרונות", דוח סטטוס התוכנית לאומית, נשלח על ידי גב' טלל דולב, מנהלת התוכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ומצוקה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ב-15 בדצמבר 2009.

לנוער וצעירים ואנשי שח"ר והמחלקה למרכזי חינוך וכיתות אתגר של משרד החינוך.¹⁵ לדבריה של גבי טלל דולב, מעט מאוד מהרשויות בחרו ליישם תוכניות בתחום הכנה לצה"ל.¹⁶

מרכז המחקר והמידע של הכנסת התבקש לסקור היבטים של הגיוס ושירות הביטחון של בני נוער במצבי סיכון ומצוקה. בשל העדר ריכוז נתונים ומידע כלל מערכת על אוכלוסייה זו בכלל ובסוגיה הנבדקת בפרט, במסמך סוקר את סוגית הגיוס והשירות ביטחוני של בני נוער המטופלים בידי גורמים ממלכתיים מקצועיים כגון אגף שירותי התקון של משרד הרווחה, המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר של משרד החינוך ובתי-הספר המקצועיים של משרד התמ"ת. בראשית המסמך נסקור תוכנית לקידום קבוצות אוכלוסייה מיוחדות שמפעיל הצבא.

¹⁵ "תוכנית לאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה" בשיתוף משרד הרווחה והשירותים החברתיים והשירותים חברתיים, משרד ראש הממשלה, משרד החינוך, משרד התמ"ת, משרד הבריאות, המשרד לקליטת העלייה, המשרד לביטחון פנים, גיונט ישראל, מרכז השלטון מקומי בישראל. ספר פרויקטים, נובמבר 2007.

¹⁶ גבי טלל דולב, מנהלת התוכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ומצוקה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, שיחת טלפון, 15 בדצמבר 2009.

2. תוכנית לקידום קבוצות אוכלוסייה מיוחדות במסגרת הצבא

2.1 מיון המיועדים לשירות ביטחון.

מיון המיועדים לשירות ביטחון (מלש"בים) נעשה על-פי מדדי איכות שהוגדרו על-ידי צה"ל, ועל-פי מדדים רפואיים.

המיועדים לשירות עוברים כמה מבחנים, ועל סמך תוצאותיהם נקבע המסלול שבו ישרת כל מועמד. מטרת המבחנים היא לבדוק את התאמת המתגייס לשירות ביחידות שונות בצה"ל, ובעיקר ביחידות קרביות. נוסף על הבדיקות הרפואיות נכללים בתהליך המיון כמה וכמה מבחנים, ובהם מבחני אינטליגנציה, מבחנים פסיכוכימיים וראיונות אישיים. בסוף התהליך מחשבים את הציון הסופי על-פי מדד האיכות וקובעים אם המועמד לשירות עומד בקריטריונים של סף הגיוס.

מדד האיכות – קב"א (קבוצת איכות) הוא מדד המיון העיקרי להתאמה ולשיבוץ המתגייסים לתפקידים בצה"ל. חטיבת התכנון ומינהל כוח-האדם באכ"א (אגף כוח-אדם בצה"ל) קובעים את סף הדרישות לגיוס לצה"ל (סף הגיוס). מי שנתוניהם נמוכים מסף הגיוס על-פי מדד קב"א מוגדרים על-ידי צה"ל "אוכלוסיות חלשות" ומגויסים למסלולים המיועדים לקבוצות אוכלוסייה אלה.

2.2 המאפיינים של בני נוער במצבי סיכון ומצוקה על-פי הגדרת צה"ל

הגדרת "בני נוער בסיכון" על-ידי צה"ל נקבעת בשקלול מכלול נתונים: פרופיל נפשי, נתונים אישיים, מידע המתקבל ממשטרת ישראל ומוועדת סף הבוחנת את המוטיבציה של המיועדים לשירות ביטחון, רמה אישית ורמת השרידות בשירות.¹⁷

על-פי נתוני צה"ל, מאפיינים מרכזיים שנבדקים וקובעים את השייכות של בני נוער לאוכלוסייה עם נתונים אישיים נמוכים הם אלה:

1. מאפייני תפקוד הכרתיים: רמה אינטלקטואלית בינונית ומטה, חוסר הבחנה בין עיקר לטפל, יכולת הפשטה ברמה נמוכה;
2. מאפיינים התנהגותיים: קושי ביצירת קשרים בין-אישיים יציבים, קשיי הסתגלות ותפקוד, פסיביות, נטייה להתנהגות רגשית ואימפולסיביות;
3. מאפייני תפקוד רגשיים: סף תסכול נמוך, דימוי עצמי וביטחון עצמי נמוכים, מיקוד שליטה חיצוני;
4. רקע משפחתי: חלק ניכר מהחיללים גדלו במשפחות ברמה סוציו-אקונומית נמוכה עד בינונית.

מהפירוט עולה כי ההחלטה בדבר גיוס מתבגרים למסלולים מיוחדים לאוכלוסיות חלשות מבוססת על מספר רב של שיקולים. עם זאת, לעתים ההחלטה אם לגייס או לא לגייס מתקבלת לא רק על סמך תוצאות האבחון של מינהל הגיוס. על-פי בדיקת מבקר המדינה משנת 2005, בנושא השירות בצה"ל של

¹⁷ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

חיילים מקבוצות אוכלוסייה חלשות, חלק מהמיועדים לשירות ביטחון ילידי שנת 1983 קיבלו פטור משירות בצה"ל אף שנתוניהם האישיים אפשרו, לכאורה, לגייסם למסלול מקא"ם על-פי הנחיות מינהל הגיוס. מבקר המדינה לא קיבל מהמערכת הצבאית נימוקים להחלטה זו.¹⁸

2.3 מטרות התוכנית ומסלולים עיקריים

המטרה המרכזית בקיום פעילות המכוונת לאוכלוסיות ייחודיות¹⁹ היא לתת לחיילים ולחיילות מאוכלוסיות אלה הזדמנות להשתלב ביחידות הצבא בתפקידים משמעותיים ולהכין אותם להשתלבות בחברה ובעבודה לאחר שחרורם מצה"ל.²⁰

מאז שנת 1980 פועלת בצה"ל תוכנית ל"קידום האוכלוסיות המיוחדות במסגרת צבא-הגנה לישראל" (מקא"ם), על-פי יוזמת הרמטכ"ל דאז, רב-אלוף רפאל איתן ז"ל אשר הקים את המרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות בצה"ל, שבשנים הראשונות לקיומו הוכר יותר בשם "נערי רפול". לפני הקמת המקא"ם נעשו בצה"ל ניסיונות לפתח ולהפעיל פרויקטים שונים לקליטת קבוצות אוכלוסייה טעונות טיפוח ותמיכה, כגון פרויקט רווחה וטירונות במחנה דותן, אך בניסיונות אלו לא היה מענה מלא לצרכי האוכלוסייה.²¹

במסגרת תוכנית המקא"ם צה"ל מגייס לשורותיו מיועדים לשירות ביטחון עם נתונים אישיים נמוכים ואחרים בשני מסלולי שירות ייחודיים עיקריים: **מסלול השירות לחיילים, המכונה "מרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות" (מקא"ם), ומסלול השירות לחיילות, המכונה מסלול "חיילות גיוס מיוחד" (חג"ם).** החיילים והחיילות במסלולי מקא"ם וחג"ם אינם נכללים בתקני כוח-האדם של היחידות שבהן הם משובצים (על-תקניים).

בשנת 2003 נפתח מסלול שירות נוסף לחיילים מקבוצות אוכלוסייה חלשות: מסלול "מרכז הקידום (מרז"ם), המיועד לחיילים שיכולת ההסתגלות שלהם טובה משל המשובצים במסלול מקא"ם אבל עדיין נמוכים מהנתונים הנדרשים לגיוס לשירות רגיל.²² בטבלה 1 שבנספח למסמך זה מוצג הסבר כללי על מאפייני המתגייסים למסלולים האמורים.

יש שני מסלולים ייחודיים נוספים לחיילים ולחיילות עם נתונים אישיים נמוכים, בעיקר בתחום ידיעת השפה העברית והשכלת היסוד, שנתוניהם גבוהים מנתוני החיילים המשולבים במסלולים דלעיל – מסלול העשרה א' ומסלול העשרה ב'.²³

כלל המסלולים שצוינו הם באחריות חיל החינוך ופועלים בבסיס חוות השומר (למסלולי מקא"ם ומרז"ם) ובמחנה 80 (למסלול חג"ם).

¹⁸ משרד מבקר המדינה, דוח 56א', לשנת 2005, בנושא השירות בצה"ל של חיילים מאוכלוסיות חלשות, עמ' 145–167.
¹⁹ על-פי הגדרת חיל החינוך והנוער בצה"ל, אוכלוסיות ייחודיות בצה"ל הן חיילי מקא"ם (המרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות), חיילות חג"ם (חיילות גיוס מיוחד), עולים חדשים, בני מיעוטים ומעוטי השכלה.

²⁰ צה"ל – אגף כוח-אדם, "קידום אוכלוסיות ייחודיות", באתר האינטרנט, www.aka.idf.il, כניסה אחרונה: 22 בספטמבר 2009.

²¹ שם.

²² משרד מבקר המדינה, דוח 56א', לשנת 2005, בנושא השירות בצה"ל של חיילים מאוכלוסיות חלשות, עמ' 145–167.

²³ שם.

על-פי דוח מבקר המדינה שהוזכר לעיל, המרכז לקידום שבמפקדת קצין חינוך ראשי (מקח"ר) אחראי לריכוז הפעילות וליישום התוכנית לקידום האוכלוסיות המיוחדות בצה"ל; שמונה משרדי מקא"ם, הפועלים במסגרת המטה הכללי, אחראים לליווי החיילים והחיילות במסלולי מקא"ם וחג"ם במהלך שירותם ביחידות צה"ל. כמו כן, גם ביחידות צה"ל שמשובצים בהן חיילים וחיילות ממסלולים אלה מוצבים חונכים שתפקידם ללוות אותם ביחידות. החיילים במסלול מרו"ם אינם מלווים על-ידי מקא"ם או על-ידי חונכים במהלך שירותם ביחידות, והם משתלבים בכל יחידות צה"ל כחיילים תקינים.²⁴

מצה"ל נמסר כי לא ניתן ליווי או סיוע לבני נוער עם נתונים אישיים נמוכים המתגייסים למסלולים אחרים, וכי אין בצה"ל מסלולים מיוחדים ונפרדים לבני נוער עם רישום פלילי ולבני נוער שנשרו ממערכת החינוך.²⁵

2.4 נתונים על השירות הצבאי של בני נוער במסלולים המיועדים לבני נוער בסיכון ולבני נוער עם נתונים אישיים נמוכים²⁶

בטבלה 1 שלהלן מוצגים נתונים על בני הנוער שגויסו בפועל למסלולים מיוחדים²⁷:

טבלה 1: שיעור בני הנוער אשר גויסו למסלולים המיועדים לבני נוער עם נתונים אישיים נמוכים מכלל המתגייסים בשנת הגיוס המצוינת (%)				
שנת הגיוס	מקא"ם (מרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות - גברים)	מרו"ם (מרכז קידום - גברים)	חג"ם (חיילות גיוס מיוחד)	סך הכול
2005	1.6	0.7	3.5	5.8 (1,817)
2006	1.7	0.9	3.4	6.0 (1,844)
2007	2.1	0.7	3.5	6.3 (1,953)
2008	2.1	0.7	3.3	6.1 (1,913)

לפי נתוני הטבלה, אין שינוי משמעותי בשיעור מתגייסים למסלולים מיוחדים בשנים 2005 – 2008.

²⁴ ש.ם.

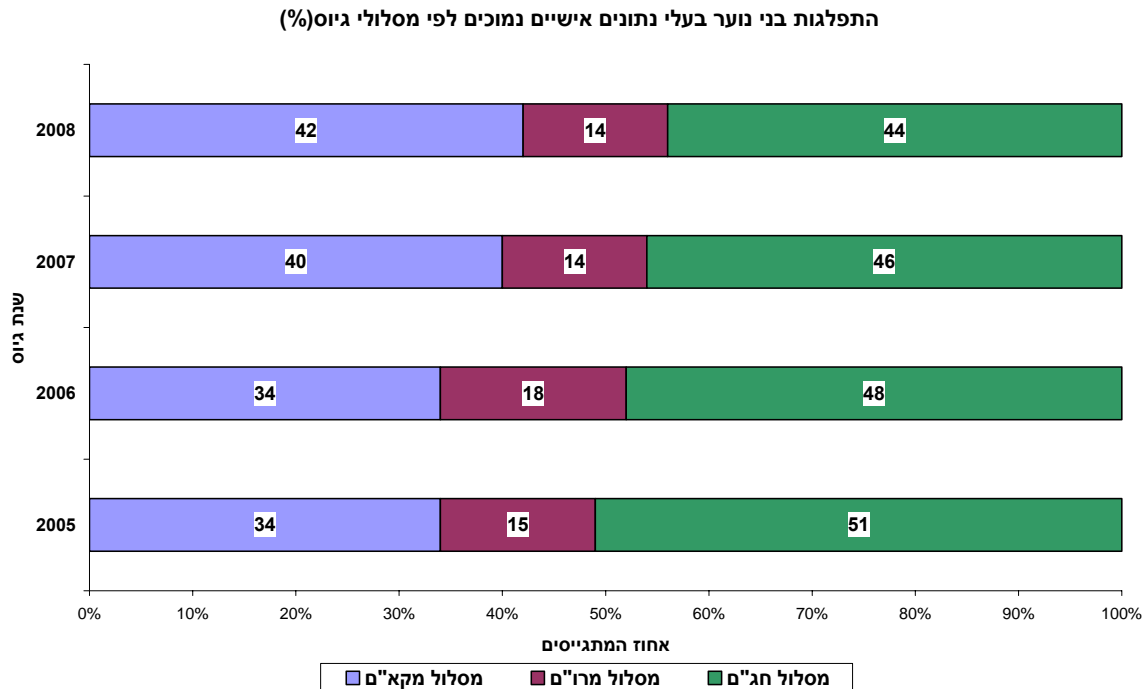
²⁵ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

²⁶ חלק זה של המסמך מתבסס על הנתונים שהתקבלו ממשרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

²⁷ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

בגרף 1 מוצגים נתונים על התפלגות קבוצות האוכלוסייה המשובצות למסלולים המיוחדים:²⁸

בוגרי המסלולים מקא"ם וחג"ם נשארים במסלולים אלה עד השחרור, ואילו בוגרי מרו"ם עוברים לכלל צה"ל לאחר הכשרה.

בצה"ל מדגישים כי כל יחידות צה"ל פתוחות לפני בני נוער בסיכון, בהתאם לנתונייהם (פרופיל וכדומה). כמו כן, ככלל, המתגייסים שהוגדרו על-ידי צה"ל בני נוער מאוכלוסיות חלשות אינם מופנים באופן אוטומטי למסלולים מיוחדים, אלא לאחר ועדת סף שבה נבחנים נתונייהם האישיים, ושיבוצם נקבע בהתאם, כלומר אפשר שחיילים העומדים בקריטריונים לשירות במסלול גיוס מיוחד ישובצו בגיוס רגיל או לא יגויסו כלל.²⁹

בדוח מבקר המדינה מוזכר מקרה שבו מיועדים לשירות ביטחון ילידי שנת 1983 אשר אובחנו על-ידי צה"ל כבעלי נתונים אישיים נמוכים לא גויסו למסלולים המיועדים לקבוצות אוכלוסייה אלה, אלא למסלולים כלליים, ורק 41% מהם סיימו שירות ביטחון תקין. שיעור שרידותם בשירות נמצא נמוך במידה ניכרת משיעור החיילים שלא הוגדרו בעלי נתונים אישיים נמוכים – 63% מאלה סיימו שירות מלא.³⁰

²⁸ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

²⁹ שם.

³⁰ משרד מבקר המדינה, דוח 56א', לשנת 2005, בנושא השירות בצה"ל של חיילים מאוכלוסיות חלשות, עמ' 145–167.

2.5 מדדי הצלחה³¹

על-פי דוח מבקר המדינה, בשנת 2001 החלו משרדי מקא"ם לפעול על-פי "מדדי הצלחה" שנקבעו על-ידי מפקדת קצין חינוך ראשי (מקח"ר) במטרה לבחון את הישגי הטיפול במתגייסים למסלולים המיוחדים. מדדים אלה מאפשרים לבחון את התחומים האלה: הסתגלות לשירות הצבאי, הכשרה מקצועית, מתן השכלת יסוד והכנה לשחרור. על-פי הנוהל שנקבע, בכל שנה אמור צה"ל לאסוף את הנתונים כדי לעקוב אחרי ההישגים של החיילים ולקבוע יעדים חדשים לשנה הבאה. מבקר המדינה בדק ומצא כי בסיכום שנת 2003 שנערך במקח"ר לא הוצגו נתונים על כלל הפעילויות הקשורות לטיפול בחיילים במסלולי מקא"ם וחג"ם. משרד הביטחון, בתשובתו למרכז המחקר והמידע של הכנסת, לא התייחס לעניין מדדי ההצלחה האמורים.

2.6 שיעורי השרידות במסלולים המיועדים לבני נוער עם נתונים אישיים נמוכים בשירות הביטחון

בטבלה 2 מוצגת התפלגות שיעורי המסיימים שירות ביטחון תקין במסלולים המיועדים לקבוצות אוכלוסייה חלשות, לפי מסלול השירות.³²

טבלה 2: שיעור המסיימים שירות ביטחון תקין במסלולים המיוחדים (%)				
שנת גיוס	מקא"ם (מרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות – גברים)	מרו"ם (מרכז קידום – גברים)	חג"ם (חיילות גיוס מיוחד)	סך הכול
2005	51.3	52.7	82.6	67.4
2006	48.7	49.6	86.5	68.6
2007	נתון חסר	נתון חסר	81.2	נתון חסר

על-פי מידע של משרד הביטחון, בשנת 2005 שיעור הנשירה משלושת המסלולי המקא"ם המרכזיים היה 33%. שנה לאחר מכן שיעור זה ירד ל-30%, ובשנת 2007 חלה ירידה נוספת ושיעור הנשירה בקרב המתגייסים למסלולי מקא"ם עמד על 22%.

³¹ ש.ם.

³² משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

בטבלה 3 מוצגים נתונים על שיעור נשירה מהשירות הצבאי לפי המסלול ותקופת השירות.³³

טבלה 3: שיעורי נשירה מהשירות הצבאי לפי המסלול ותקופת השירות (%)						
מסלול	שנת גיוס	עד חצי שנה	חצי שנה עד שנה וחצי	שנה עד שנה וחצי ומעלה	סך הכול	
מקא"ם	2005	44	32	18	6	17
	2006	49	34	10	7	15
	2007	58	22	17	4	12
מרו"ם	2005	52	30	15	4	7
	2006	48	30	13	10	8
	2007	52	30	17	1	4
חג"ם	2005	35	30	29	6	9
	2006	45	34	18	3	7
	2007	46	30	18	7	6

במסלולים מקא"ם וחג"ם יש עלייה בשיעור הנושרים בתקופה שעד חצי שנת שירות. אולם, כאמור, בשנים אלו יש ירידה בשיעור הכללי של נשירה משלושת המסלולי המקא"ם.

2.7 רישום פלילי ונתוני סף³⁴

על-פי מדיניות הגיוס של צה"ל אין הגבלה גורפת על גיוס בני נוער עם רישום פלילי. הגיוס נבחן פרטנית בהתאם לחומרת העבירות.

מהנתונים של צה"ל עולה כי ישנם מיועדים לשירות עם רישום פלילי שגויסו לצה"ל וסיימו שירות ביטחון תקין.

בהליך קבלת ההחלטות בדבר גיוס בני נוער עם רישום פלילי עולים שיקולים רבים, ובהם נתוני איכות ופרופיל בריאות; נתוני בריאות הנפש; עיתוי ביצוע העבירה; רצף וחזרה על עבירות; חוות דעת קצין מבחן; פרוטוקול דיון משפטי; תהליכי שיקום וחוות דעת של גורמי שיקום; מוטיבציה לגיוס.

להלן כמה נתונים על המסיימים שירות ביטחון תקין עם רקע פלילי:

- כ-57% מכלל בעלי רישום פלילי שהתגייסו בשנת 2005 סיימו שירות ביטחון תקין.
- מאלה שלא סיימו את השירות הצבאי (43% מכלל המתגייסים עם רישום פלילי), יותר משליש נשרו לאחר חצי שנת שירות (כ-41%), כ-32% נשרו בתקופה שבין חצי שנה לשנה וחצי של שירות ו-16% נשרו בתקופות שונות לאחר שנה וחצי.
- שיעור המסיימים שירות ביטחון מלא בקרב בני נוער עם רישום פלילי שהתגייסו שנה לאחר מכן (בשנת הגיוס 2006) היה נמוך במידה ניכרת – 39% בלבד.

³³ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

³⁴ שם.

- כמו בשנת הגיוס 2005, מ-61% שנשרו מכלל המתגייסים בשנת 2006, כ-46% מהם נשרו לאחר חצי שנה של השירות הצבאי, כ-40% נשרו לאחר חצי שנה עד שנה וחצי, והשאר (14%) נשרו מאוחר יותר.

2.8 שיעורי אי-גיוס

בדוח מבקר המדינה 56א' צוין כי בשנת 1993 אישר ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין ששיעור האי-גיוס לצה"ל בשל אי-עמידה בתנאי סף הגיוס בקרב המלש"בים הגברים יהיה 2.7% מכלל הגברים בשנתון המגויס לצה"ל.

בשנת 2000 החליט ראש חטיבת התכנון ומינהל כוח-האדם באכ"א שמלש"בים המקבלים פטור משירות ביטחון עקב רישום פלילי לא ייכללו בשיעור סף הגיוס. עקב מהלך זה הגיע שיעור המלש"בים הגברים שקיבלו פטור משירות ביטחון עקב נתונים אישיים נמוכים לכ-4% בשנים 2000 ו-2001, ולא 2.7% כפי שאושר בשנת 1993.

עקב החלטה זו, שעל-פי דוח מבקר המדינה לא אושרה על-ידי הדרגים הממונים בצה"ל ולא על-ידי הדרג המדיני, גדל מספר המלש"בים שאפשר לפטור משירות ביטחון בכ-50%, וצומצם מספר המלש"בים עם נתונים אישיים נמוכים שאפשר לגייס לצה"ל. מבקר המדינה הדגיש כי לפי התחזית של מינהל הגיוס, שיעור המלש"בים שיקבלו פטור משירות ביטחון עקב רישום פלילי נמצא במגמת עלייה, ועקב כך יצומצם עוד יותר פוטנציאל הגיוס של המלש"בים עם נתונים אישיים נמוכים.³⁵

להלן בטבלה 4 נתונים על אי-גיוס מלש"בים עקב רישום פלילי וסף גיוס שהתקבלו מצה"ל באוקטובר 2009.³⁶

טבלה 4: שיעור המלש"בים (גברים) שלא התגייסו לשירות ביטחון עקב רישום פלילי וסף גיוס (%)				
סך הכול	סיבות אי-גיוס			שנת לידה
	סיבות אחרות לאי-גיוס*	רישום פלילי	סף גיוס	
26.0	22.5	1.8	1.7	1986
27.0	23.6	1.6	1.8	1987
27.4	24.5	1.6	1.4	1988

* הסיבות האחרות לאי-גיוס לא פורטו על-ידי הגורמים שהעבירו את הנתונים.

בטבלה אפשר לראות שיותר מרבע מכלל המלש"בים בשנתונים המצוינים אינם מגויסים לצה"ל, ולקרוב ל-2% מהם רישום פלילי.

³⁵ משרד מבקר המדינה, דוח 56א', לשנת 2005.

³⁶ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

בטבלה 5 מוצגים נתונים על אי-גיוס בקרב המלש"ביות עקב סף גיוס וסיבות אחרות.³⁷

טבלה 5: שיעור המלש"ביות (נשים) שלא התגייסו לשירות ביטחון עקב וסף גיוס ויתר הסיבות לאי-גיוס* (%)			
סך הכול	סיבות אי-גיוס		שנת לידה
	יתר הסיבות לאי-גיוס	סף גיוס	
42.3	38.9	3.4	1986
43.7	40.7	3.0	1987
43.9	41.1	2.8	1988

* יתר הסיבות לאי-גיוס לא פורטו על-ידי הגורמים שהעבירו את הנתונים.

מהטבלה עולה כי שיעור הבנות שאינן מגויסות לצה"ל גבוה בהרבה משיעור הבנים שאינם מגויסים: כ-43% מכלל המלש"ביות אינן מגויסות לצה"ל, לעומת כ-27% מכלל המלש"בים. כמו כן, שיעור גבוה יותר של בנות (כ-3%) אינן מגויסות בשל אי-עמידה במבחני הסף (שיעור הבנים שאינם מגויסים מסיבה זו – כ-2%).

3. משרד החינוך

3.1 תוכנית "נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל"

בנובמבר 2007 פרסם משרד החינוך חוזר מנכ"ל בנושא "נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל".³⁸ בחוזר המנכ"ל נקבעה הפעלת תוכנית רב-שלבית המיועדת להכנת בני נוער לשירות בצה"ל. תוכנית זו מופעלת על-ידי בתי-הספר בשיתוף משרד הביטחון, צה"ל והרשויות המקומיות. התוכנית היא תוכנית חובה, המיועדת לכיתות י'–יב' ומועברת במסגרות בית-ספריות וחוף-בית-ספריות, והפעילות המוצעת בה נותנת מענה למגוון אוכלוסיות בני הנוער בחברה הישראלית. האחריות למימוש התוכנית מוטלת על היחידה לחינוך חברתי במינהל החברה והנוער במשרד החינוך. התוכנית מופעלת במסגרת השעות השבועיות המיועדות לשעות מחנך, חינוך גופני, של"ח וידיעת הארץ.

על-פי חוזר המנכ"ל, "היעד המרכזי המשותף למשרד החינוך, למשרד הביטחון ולצה"ל הוא הכנת כלל בני הנוער לצה"ל, על-ידי חיזוק נכונותם ומוכנותם לשירות משמעותי ותורם, תוך הדגשת חשיבותו של המערך הלוחם". בין מטרת התוכנית – טיפוח תחושת ההזדהות וההשתייכות של בני הנוער לעם, לארץ ולמדינה, הגברת תחושת האחריות של בני הנוער ועידוד הנכונות שלהם לממש את זכותם וחובתם האזרחיות לשמור על ביטחון המדינה, הקניית ידע ומיומנויות הנדרשים לבני הנוער לקראת גיוסם

³⁷ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

³⁸ משרד החינוך, חוזר המנכ"ל תשס"ח 3(ג): "הכנה לצה"ל, נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל".

לשירות ביטחון ועוד. מטרת התוכנית הן כללית, והיא מיועדת לכלל המגזרים באוכלוסייה.³⁹ בימים אלה משרד החינוך מכין אוגדן של התוכנית, בהתאם לקווים מנחים של חוזר המנכ"ל, ובו יוצגו מגוון פעילויות בתחום.⁴⁰ עדיין אין למשרד החינוך אפשרות לתת נתונים המשקפים את יעילות התוכנית בקרב האוכלוסייה הכללית או בקרב קבוצות אוכלוסייה ייחודיות.⁴¹

בין מטרת התוכנית: "לפתח מערכות הכנה, תמיכה וליווי לאוכלוסיות ייחודיות טרם הגיוס ובמהלכו, וזאת כדי לעודד את גיוסן ולשפר את השתלבותן ואת שירותן בצה"ל".⁴² בחוזר המנכ"ל אוכלוסיות ייחודיות מוגדרות "בני נוער בעלי נתוני איכות והסתגלות נמוכים ובני נוער מרקע תרבותי ייחודי (עולים חדשים). בני נוער אלה ניתנים לזיהוי ולאתור טרם גיוסם במסגרות חינוך / רווחה כגון כיתות הכוון, מרכזי נוער, יחידות לקידום נוער, בתי-ספר ופנימיות עתירי עולים וכו'".

על-פי מידע שהתקבל ממשרד החינוך, הפעילויות המועברות כיום בכיתות האתגר ובמוסדות החינוך המיועדים לקבוצות אוכלוסייה ייחודיות, מותאמות ומכוונות במיוחד לקבוצות האוכלוסייה האלה ומתוכננות על-פי צורכיהן הייחודיים.⁴³ לדוגמה, במסגרת אחד הפרויקטים של התוכנית, "לקראת שירות", מתקיימים מפגשים של בני נוער עם מפקדי צה"ל בעבר, כדי להגביר את המוטיבציה לגיוס ולשירות הצבאי. השנה אמורים להתקיים כ-200 מפגשים במסגרת הפרויקט, המיועדים לכ-700 בתי-הספר המשתתפים בו. אנשי משרד החינוך רואים חשיבות במפגשים אלה דווקא במסגרות חינוכיות שלומדים בהן בני נוער מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות, ונתנו למוסדות אלה עדיפות בקיום המפגשים.⁴⁴

בשיחתנו עם אנשי משרד החינוך עלה כי שיתוף הפעולה בין שתי המחלקות הרלוונטיות במשרד החינוך: מינהל חברה ונוער, האחראי לפעילות ההכנה לצה"ל, ומחלקת מרכזי חינוך וכיתות אתגר, המטפלת בבני נוער מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות לוקה בחסר.

3.2 פעילות המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר

במסגרת אגף שירותי חינוך ורווחה (שח"ר) במשרד החינוך פועלות כמה מחלקות, ובהן המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר, שנותנת שירות לתלמידים הלומדים במרכזי חינוך, בכיתות אתגר ובמרכזי נוער. במסגרות אלה לומדים כיום כ-30,000 תלמידים מקבוצות אוכלוסייה חלשות אשר נתונים בקשיים כלכליים, חברתיים ומשפחתיים. פעילות המחלקה ממוקדת בקידום תוכניות בתחום מקצועות הלמידה, שיפור ההישגים הלימודיים, חינוך ערכי, קידום התלמידים לקראת בחינות הבגרות ועוד. אחת ממטרות המחלקה היא הכנת בני הנוער שלומדים במסגרותיה להשתלבות במערכת הצבאית.

³⁹ ש.ם.

⁴⁰ הגב' דורית בר-חי, ממונה על נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל במינהל חברה ונוער שבמשרד החינוך, שיחת טלפון, 16 בנובמבר 2009.

⁴¹ ש.ם.

⁴² משרד החינוך, חוזר המנכ"ל תשס"ח 3(ג), "הכנה לצה"ל, נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל", סעיף 7: אוכלוסיות ייחודיות.

⁴³ הגב' דורית בר-חי, ממונה על נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל במינהל חברה ונוער שבמשרד החינוך, שיחת טלפון, 16 בנובמבר 2009.

⁴⁴ ש.ם.

בשל חשיבותו של השירות הצבאי בעבור בני נוער מקבוצות אוכלוסייה ייחודיות וחלשות, אנשי המחלקה בפרט ואנשי המערכת החינוכית המעורבת בדבר בכלל פועלים להגברת המוטיבציה של בני נוער מקבוצות אלה להתגייס לצה"ל ולהכנתם למבחני לשכת הגיוס ולשירות ביטחון תקין.⁴⁵

לפני כשבע שנים פעל צה"ל בשיתוף עם המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר להכנת מתבגרים לגיוס באמצעות איש קשר מטעם צה"ל, סגן-אלוף במילואים, אשר ריכז את הפעילות לקידום בני נוער מאוכלוסיות חלשות המטופלות במחלקה. מאז סיום תפקידו **אין איש קשר מטעם צה"ל שמטפל בנושא ההכנה לגיוס והגיוס של בני נוער מקבוצות אוכלוסייה חלשות.**⁴⁶

על-פי נתונים שהתקבלו ממשד החינוך, פעולות הכנה לצה"ל מתקיימות כיום בפחות משליש מכיתות האתגר בארץ,⁴⁷ ואנשי המערכת אינם יכולים ליישם כיום פרויקטים שפיתחו, כגון ארגון כנס לאנשי צה"ל שיאפשר ללמוד את הצרכים המיוחדים של בני נוער טעוני חיזוק המטופלים במחלקה; "מכינה למכינה" – פרויקט להכנת מתבגרים המטופלים במחלקה לקראת כניסה למכינה קדם-צבאית ועוד.⁴⁸

אחת לארבע שנים המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר עורכת מחקר מעקב בנושא השירות והמיצוי של בוגרי מסגרות המחלקה בצה"ל. במחקר שנערך בשנים 2003–2005 נמצא כי בוגרי כיתות האתגר ומרכזי החינוך הם הקבוצה שנתונה הם באיכות הנמוכה ביותר – לפי מבחני הקב"א הצבאיים – בכל תלמידי השנתון. עם זאת נמצאה עלייה ניכרת בשיעורי הגיוס בקרב בוגרי כיתות האתגר ומרכזי החינוך בשנת הגיוס 2005 לעומת שנת הגיוס 2003.

בטבלאות שלהלן נתונים המצביעים על העלייה בשיעורי הגיוס ובשיעורי השרידות והגיוס למסלולי לחימה בקרב בוגרי כיתות האתגר ומרכזי החינוך בשנת 2005, לעומת שנת 2003.

טבלה 6: שיעורי הגיוס בקרב בוגרי כיתות אתגר ומרכזי חינוך בשנות הגיוס 2003 ו-2005 ⁴⁹				
(%)				
נשים		גברים		
2005	2003	2005	2003	
69	41	89	82	כיתות אתגר
51	28	82	71	מרכזי חינוך
85	60	92	73	כלל צה"ל (לעל-פי נתוני משרד החינוך)
58	---	75	---	כלל צה"ל (לעל-פי נתוני משרד הביטחון) ⁵⁰

⁴⁵ משרד החינוך – המינהל הפדגוגי, אגף שח"ר, המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר, תוכנית הכנה לצה"ל לבתי-ספר בניסוי, 2007.

⁴⁶ ד"ר חיים נבון ומר יעקב בוזגלו מהמחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר של משרד החינוך, פגישה, 28 באוקטובר 2009.

⁴⁷ משרד החינוך – המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר, מרכזי החינוך וכיתות האתגר: נתונים והישגים, מצגת, תש"ע.

⁴⁸ ד"ר חיים נבון ומר יעקב בוזגלו מהמחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר של משרד החינוך, פגישה, 28 באוקטובר 2009.

לפי טבלה 6 היתה עלייה בשיעורי הגיוס משנת 2003 לשנת 2005 הן בקרב הגברים והן בקרב הנשים. ההסבר לשיעורי הגיוס הנמוכים בקרב המתבגרות, הן על-פי גורמים בצה"ל והן על-פי אנשי מחלקת מרכזי חינוך וכיתות אתגר, הוא ריבוי המצהירות לקראת הגיוס על אורח חיים דתי. (יש לציין כי קיים פער גדול בין נתוני משרד החינוך לנתוני משרד הביטחון בנוגע לשיעור כללי של המתגייסים לצה"ל בשנת 2005).

הנתונים שלהלן, שנאספו במחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר, מלמדים על מאפייני השירות הצבאי של בוגרי מסגרות אלה.

טבלה 7: שיעורי הגיוס למסלולים שונים בצה"ל בקרב בוגרי כיתות אתגר ומרכזי חינוך בשנות הגיוס 2004 ו-2006 (גברים) ⁵¹ (%)					
המסלול	אוכלוסייה	חינוך ממלכתי		חינוך ממלכתי דתי	
		2006	2004	2006	2004
גיוס ללחימה	כיתות אתגר ומרכזי החינוך	33	31	44	42
	כלל האוכלוסייה	40	41	57	50
גיוס לפי מקצוע טכני	כיתות אתגר ומרכזי החינוך	14	16	16	14
	כלל האוכלוסייה	14	15	10	9
גיוס לנהיגה	כיתות אתגר ומרכזי החינוך	42	44	31	33
	כלל האוכלוסייה	24	22	17	25
גיוס ליתר מסלולים	כיתות אתגר ומרכזי החינוך	11	10	8	10
	כלל האוכלוסייה	20	20	15	14
גיוס לעתודה	כיתות אתגר ומרכזי החינוך	0	0	0.6	0.2
	כלל האוכלוסייה	2	2	2	2

בשנים שנבדקו נראית עלייה בשיעור הגיוס ללחימה בקרב בוגרי כיתות האתגר ומרכזי החינוך (לא כולל חינוך ממלכתי דתי) ובשיעור הגיוס ליתר המסלולים לעומת ירידה בקרב בוגרי החינוך הממלכתי.

⁴⁹ משרד החינוך – המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר, מרכזי החינוך וכיתות האתגר: נתונים והישגים, מצגת, תשי"ע.

⁵⁰ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-22 בנובמבר 2009.

⁵¹ משרד החינוך – המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר, מרכזי החינוך וכיתות האתגר: נתונים והישגים, מצגת, תשי"ע.

טבלה 8: שיעורי גיוס למסלולים שונים בקרב בוגרי כיתות אתגר ומרכזי חינוך בשנות הגיוס 2004 ו-2006 (נשים)⁵²
(%)

חינוך ממלכתי דתי		חינוך ממלכתי		אוכלוסייה	מסלול
שנת הגיוס 2006	שנת הגיוס 2004	שנת הגיוס 2006	שנת הגיוס 2004		
4	4	2	2	כיתות אתגר ומרכזי חינוך	גיוס ללחימה
4	6	4	4	כלל האוכלוסייה	
4	3	5	---	כיתות אתגר ומרכזי חינוך	גיוס לפי מקצוע טכני
4	3	4	5	כלל האוכלוסייה	
41	40	38	43	כיתות אתגר ומרכזי חינוך	גיוס לנהיגה ומנהלה
19	16	16	19	כלל האוכלוסייה	
51	53	55	50	כיתות אתגר ומרכזי חינוך	גיוס ליתר מסלולים
73	74	75	71	כלל האוכלוסייה	
0	0	0	0	כיתות אתגר ומרכזי חינוך	גיוס לעתודה
1	2	0.5	1	כלל האוכלוסייה	

בשנים שנבדקו נצפית עלייה בשיעורי הגיוס למקצועות טכניים, נהיגה ומינהלה בקרב בוגרות כיתות האתגר ומרכזי הנוער בחינוך הדתי, ובשיעורי הגיוס ליתר מסלולים בקרב המלש"ביות בחינוך ממלכתי לא דתי.

בטבלה שלהלן מוצגים שיעורי השרידות של בוגרי כיתות אתגר ומרכזי חינוך בשירות ביטחון על-פי נתוני משרד החינוך:

טבלה 9: שיעורי השרידות של בוגרי כיתות האתגר ומרכזי החינוך בשירות הצבאי בשנים 2003 ו-2005⁵³
(%)

2005	2003	
72	66	כיתות אתגר
62	54	מרכזי חינוך
83	79	כלל צה"ל

לצד המוטיבציה הגבוהה להתגייס, שאפשר לראות על-פי שיעורי הגיוס הגבוהים בקרב בוגרי מרכזי החינוך וכיתות האתגר, יש בעיתיות בשיעורי השרידות של בני נוער מאוכלוסיות ייחודיות וחלשות

⁵² משרד החינוך – המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שחי"ר, מרכזי החינוך וכיתות האתגר: נתונים והישגים, מצגת, תשי"ע.

⁵³ ש.ם.

בשירות הצבאי. שיעורי השרידות אומנם עלו בהשוואה לשנים הקודמות, אך הם עדיין נמוכים בהשוואה לכלל האוכלוסייה.

במחקר הראשון בתחום, שנערך בשנים 2002-2003, מצאו עורכי המחקר כי בין הסיבות לשרידות הנמוכה של מתגייסים מכיתות האתגר ומרכזי החינוך בהשוואה למתגייסים מכלל השנתון אי-התאמה למערכת, ובעיות נפשיות. השיעור הגבוה של נשירת חיילות מהשירות הצבאי בהשוואה לשאר השנתון מוסבר בעיקר בהליכי צמצום של צה"ל ובעיות פרטניות.

ייתכן שפעילות ממוקדת יותר, המכוונת להכנה לשירות הצבאי ולהיכרות עם הצבא, היתה יכולה לתרום לעלייה בשיעורי השרידות בשירות בקרב בני נוער מקבוצות אוכלוסייה נחלשות, ולא מן הנמנע שהשקעה גדולה יותר בבני נוער מאוכלוסיות ייחודיות תשפיע על איכות השירות שלהם.⁵⁴

נקודה נוספת שאנשי המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר מצביעים עליה היא **אי-התאמה בין דפוסים ומנגנונים של מבחנים ומבדקים של מיועדים לשירות ובין המאפיינים המיוחדים של בני נוער מקבוצות אוכלוסייה נחלשות ושל בני נוער בסיכון**. לדבריהם, כדי לראיין ולבחון בני נוער אלה יש להשתמש בכלים מיוחדים המתאימים להם. **הבוחנים צריכים להיות בעלי הכשרה מתאימה המאפשרת היכרות קרובה עם קבוצת אוכלוסייה זו ועם צרכיה המיוחדים.**

דוגמה טובה לשיתוף פעולה של המערכת הצבאית עם גורמים המעורבים בתמיכה בבני נוער בסיכון ובטיפוחם היא **עמותת "נירים"**, שמטרתה "להיות נושאת הדגל בכל הנוגע לחינוך למצוינות לנוער שנשר ממסגרות פורמליות".⁵⁵ **עמותה זו פועלת בתמיכה ובשיתוף פעולה עם שייטת 13**. כ-80 בני נוער חיים ולומדים השנה בכפר הנוער של העמותה, ואחת המטרות החשובות שלה היא להפוך חלק גדול מהם לחיילים ולקצינים מצטיינים בצה"ל ולאזרחים תורמים למדינה. לוחמי השייטת תומכים לא רק במתבגרים – באימוני הכושר המגוונים ובעצם היותם מודל לחיקוי – אלא גם במשפחותיהם. העמותה מפתחת תוכניות לשיקום בני נוער המוגדרים "בני נוער בסיכון גבוה", בעלי רישום פלילי ועוד.

3.3 המכינות הקדם-צבאיות

המכינות הקדם-צבאיות פועלות בפיקוח משרד החינוך ומשרד הביטחון ומיועדות לצעירים בני 17–21, שלאחר סיום התיכון מקבלים דחיית גיוס כדי ללמוד שנה נוספת במכינה תמורת התחייבות עתידית להתגייס ליחידה קרבית ואף לצאת לקצונה.⁵⁶

השנה פועלות ברחבי הארץ כ-36 מכינות קדם-צבאיות⁵⁷ ולומדים בהן כ-2,300 תלמידים. לשם השוואה, לפני כארבע שנים למדו 1,200 תלמידים ב-28 מכינות.⁵⁸

⁵⁴ ד"ר חיים נבון ומר יעקב בוזגלו מהמחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר שבמשרד החינוך, פגישה, 28 באוקטובר 2009.

⁵⁵ אתר האינטרנט של עמותת "נירים", <http://www.nir13.com/hantzaha/nirim1.htm>, כניסה אחרונה: 8 בנובמבר 2009.

⁵⁶ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, טיפוח המוטיבציה לשירות קרבי בצה"ל, כתב איתי פידלמן, 15 בנובמבר 2009.

⁵⁷ מר יוחנן בן-יעקב, ממונה על מכינות קדם-צבאיות, מנהל כא"ב תיאום ובקרה במשרד החינוך, מכתב תשובה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל בדואר אלקטרוני, 29 באוקטובר 2009.

⁵⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, טיפוח המוטיבציה לשירות קרבי בצה"ל, כתב איתי פידלמן, 15 בנובמבר 2009.

יש מכינות דתיות (תורניות-ישיבתיות), מכינות חילוניות ומכינות מעורבות (כלליות), ומשותפת לכולן הפעילות החינוכית-ערכית-יהודית-ציונית. מכינות שאינן עומדות ביעד של לפחות 90% גיוס לצבא בקרב בוגריהן אינן זכאיות לתקציב מהמדינה.⁵⁹

על-פי נתוני משרד החינוך, כ-80% מכלל בוגרי המכינות הקדם-צבאיות משרתים בצה"ל כלוחמים, כ-55% משרתים בפיקוד הזוטור ו-25% יוצאים לקצונה. בקרב הבנות בוגרות המכינות כ-80% משרתות בחיל החינוך.⁶⁰

חלק מהמכינות הקדם-צבאיות תומכות במיוחד בבני נוער בסיכון ובבני נוער מקבוצות אוכלוסייה נחלשות. להלן מספר מכינות קדם-צבאיות העוסקות בהכנה לגיוס בקרב בני נוער מאוכלוסיות הללו:⁶¹

- **המכינה הקדם-צבאית "תמיר" בקצרין** הוקמה במיוחד כדי לקלוט בני נוער שרובם המכריע מוגדרים "נוער בסיכון". צה"ל נמנע מלגייס חלק גדול מהם, ובזכות הצוות החינוכי של המכינה הוחזרו רבים מהם למסלול גיוס רגיל ואף התגייסו ליחידות קרביות. השנה נקלטו במכינה זו 45 חניכים.

- **המכינה הקדם-צבאית בקריית-מלאכי** מתמקדת בקליטת בני נוער מהפריפריה, שרובם, ספק אם היו מתגייסים בלא הלימודים במכינה. השנה נקלטו במכינה זו 34 חניכים.

- **המכינה הקדם-צבאית "ימין אורד" בחצור-הגלילית** מיועדת לבני נוער עולים מחבר המדינות ומאתיופיה (חלקם עולים וחלקם ילידי הארץ שהוריהם עולים), שגם הם בבחינת בני נוער הטעונים טיפוח. השנה נקלטו במכינה זו 65 חניכים.

במכינות קדם-צבאיות נוספות, ובהן "כרמי חיל", "חמדת", "משכיות", "עטרת ירושלים" ולוד, נקלטים בעיקר בני נוער מהפריפריה, ורבים מהם מקבוצות אוכלוסייה נחלשות או טעונות טיפוח מיוחד.

4. משרד הרווחה והשירותים החברתיים⁶²

במסגרת שירותי התקון (השירות לשיקום נוער; השירות לנוער וצעירים והשירות לטיפול בנערות וצעירות) במשרד הרווחה מופעלות כמה תוכניות הכנה לגיוס כחלק מתהליך שיקום כולל (פרטני וקבוצתי) שהגיוס לצבא הוא שיאו.

על-פי נתוני משרד הרווחה, בשירות לנוער וצעירים מטופלים השנה 14,223 נערים (בנים בלבד), 402 מהם השתתפו בתוכניות הכנה לגיוס ו-1,000 זוכים לליווי טיפולי של גורמי מקצוע בזמן השירות הצבאי. בשירות לשיקום נוער, המפעיל את המסגרות החינוכיות לנוער בסיכון מפת"נים (מפת"ן – מפעל

⁵⁹ שם.

⁶⁰ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, טיפוח המוטיבציה לשירות קרבי בצה"ל, כתב איתי פידלמן, 15 בנובמבר 2009.
⁶¹ מר יוחנן בן-יעקב, ממונה על מכינות קדם-צבאיות, מנהל כא"י תיאום ובקרה במשרד החינוך, מכתב תשובה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל בדואר אלקטרוני, 29 באוקטובר 2009.

⁶² פרק זה מבוסס על: עו"ס אפרת שרעבי, מרכזת הקשר בין הכנסת והממשלה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים – אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה, מכתב תשובה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל בדואר אלקטרוני, 26 ביולי 2009.

תעסוקה לנוער) ומית"רים (מית"ר – מרכז יום תומך רב-תרבותי), נמצא כי בשנת 2008 התגייסו לשירות ביטחון 60% מכלל בוגריו.

בתוכניות ההכנה לשירות צבאי המיועדות לבני נוער בסיכון נכללים הכנה לגיוס בהדרכת חיילים מדריכי נוער (מד"נים), תוכנית "אחרי" – אימוץ חניכי מפת"נים על-ידי יחידות מובחרות, שבמסגרתה מונחלים לבני הנוער תכנים ערכיים וציוניים המעודדים גיוס, וקורסים קדם-צבאים (קד"צים) בסדנאות מקצועיות כהכנה להשתלבות בשירות צבאי מקצועי.

ממשרד הרווחה נמסר כי צוותי הטיפול בשירותי אגף התקון עומדים בקשר עם גורמים בצה"ל, ובהם לשכת הגיוס, מש"קיות ת"ש ומפקדי יחידות, כדי לקדם את הגיוס, הקליטה וההסתגלות של הנערים על-פי דרישות המסגרת הצבאית.

השירות לנעורות וצעירות מפעיל זה 30 שנה פרויקט איתור וקידום נעורות לגיוס לצה"ל, המיועד לנעורות שקיבלו פטור משירות צבאי. פרויקט זה מופעל בשמונה בתי-ספר ברחבי הארץ, בשיתוף עם גורמים צבאיים וממשלתיים, ונמשך תשעה חודשים. בסיומו מתגייסות מדי שנה 180–200 נעורות.

נוסף על הכנת בני נוער בסיכון לשירות הצבאי, שירות נוער וצעירים של משרד הרווחה ממשיך ללוות חלק מהצעירים, בתיאום נקודתי עם יחידות הצבא, בפרט במצבים של נשירה צפויה מהמסגרת הצבאית, לקידום ההסתגלות וההתמדה של המתגייסים בצבא. בשירות לנעורות ולצעירות הנעורות המתגייסות מלוות במהלך השירות על-ידי קציני המרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות בצה"ל, ומסיבות שונות לא על-ידי הצוות הטיפולי של שירות נוער וצעירים של משרד הרווחה.

5. משרד התמ"ת

כיום פועלים בארץ כ-68 בתי-ספר מקצועיים במסגרת משרד התמ"ת ובהם לומדים ורוכשים מקצוע כ-12,500 בני נוער אשר נשרו מבתי-הספר של משרד החינוך או שפנו אל משרד התמ"ת ביוזמתם מתוך רצון לרכוש מקצוע. בסיום הלימודים בני נוער אלה מקבלים שתי תעודות: תעודה מקצועית על-פי המקצוע שלמדו ותעודת סיום 12 שנות לימוד. חלק מהבוגרים ניגשים למבחני הבגרות ובסוף תהליך הבחינות חלקם זכאים לתעודת בגרות. שיעורי הזכאות לתעודת בגרות בבתי-הספר המקצועיים של משרד התמ"ת דומים לשיעורי הזכאות בבתי-הספר של משרד החינוך.⁶³

שמונה מ-68 בתי-הספר המקצועיים פועלים בשיתוף עם משרד הרווחה. עשרה בתי-ספר נמצאים בבסיסים צבאיים (תל-השומר, צריפין וכו'). בבתי-ספר אלה בני הנוער לומדים ורוכשים מקצועות טכניים בתחומים שונים הנדרשים לחיל (חיל חימוש, חיל לוגיסטיקה, חיל האוויר וחיל הים⁶⁴), ובדרך כלל גיוסם העתידי לצה"ל מותאם למקצוע שרכשו. בוגרים שמעוניינים להתגייס ליחידות לחימה מקבלים עדיפות בגיוס לשירות קרבי. מטבע הדברים, בתי-הספר הנמצאים בבסיסי צה"ל פועלים בשיתוף פעולה הדוק עם המערכת הצבאית, ולכן כל נושא ההכנה לגיוס עולה שם על סדר-היום באופן בלתי תלוי בגורמים אחרים.

⁶³ גבי נורית בירגר, ממלאת מקום ממונה נוער וחניכות, משרד התמ"ת, ירושלים. שיחת טלפון ב-17 בנובמבר 2009.
⁶⁴ גבי נורית בירגר, מונה חניכות ונוער, מר' יוסי בן יעקוב, מרכז תכנון ומידע, משרד התמ"ת, מכתב תשובה לבקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת מ-2 בדצמבר 2009.

בבתי-הספר שאינם נמצאים בבסיסי צה"ל (58 בתי-ספר) אין פעילות מוסדרת של הכנת התלמידים לגיוס ולשירות צבאי, פרט לתוכנית של צה"ל - גדנ"ע,⁶⁵ המיועדת לאפשר לתלמידים הכרה של מרכיבי השירות הצבאי ולהקניית ערכים מובילים וכן חוסן ומסוגלות. פעילות הגדנ"ע מורכבת משני חלקים: הכנת התלמידים לקראת הפעילות, והפעילות עצמה, המתקיימת במשך חמישה ימים בשלושה בסיסים ברכבי הארץ: צלמון (צפון), גיוערה (מרכז) ושדה-בוקר (דרום). פרויקט זה מיועד לכלל תלמידי בתי-הספר בארץ ואינו ייחודי לתלמידים מקבוצות אוכלוסייה חלשות או מיוחדות.

על-פי נתוני משרד התמ"ת, שיעורי הגיוס בקרב בוגרי בתי-הספר המקצועיים מטעמו הם במגמת עלייה בשנים אחרונות, והשנה מתגייסים כ-75% מכלל הבוגרים.⁶⁶ אשר לשרידות של אותם מתגייסים, ממשרד התמ"ת נמסר כי לאנשי המשרד המעורבים בתחום ידוע "על שיעורי שרידות גבוהים בשירות הביטחוני בקרב בני נוער בוגרי בתי-הספר של משרד התמ"ת. יחד עם זאת לא נערך מחקר אמפירי בתחום ולכן אין בידי המשרד נתונים מדויקים".⁶⁷

⁶⁵ מר אברי פולשק, אחראי תוכניות לימוד בבתי-הספר המקצועיים במשרד התמ"ת. שיחת טלפון, 17 בנובמבר 2009.

⁶⁶ שם.

⁶⁷ הגב' נורית בירגר, ממונה על חניכות ונוער, מר יוסי בן-יעקב, מרכז תכנון ומידע במשרד התמ"ת, מכתב תשובה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 בדצמבר 2009.

טבלה 1: נתונים כללים על המסלולים העיקריים לשירות צבאי של בני נוער בסיכון⁶⁸

מסלול חג"ם (נשים)	מסלול מרו"ם (גברים)	מסלול מקא"ם (גברים)	
5 שבועות	10 שבועות	10 שבועות	משך ההכשרה
נתוני איכות נמוכים (במונחי קשיי הסתגלות ודירוג פסיכוטכני ראשוני)	נתוני איכות נמוכים, אך גבוהים מאלה של אוכלוסיית מקא"ם	נתוני איכות נמוכים: - קשיי הסתגלות גבוהים וקב"א נמוך - קשיי הסתגלות נמוכים ופרופיל נפשי	מאפייני האוכלוסייה
הסתגלות מיטבית של החיילות, פיתוח זהות של חיילת, יכולת בסיסית ומחויבות לשירות בצה"ל	הכנה והכשרה ראשונית של חיילים עם קשיי הסתגלות, שיבוצם במסגרת המתאימה להם (כלל צה"ל / מקא"ם) כדי שיהיו מוכנים ונכונים לשרת שירות משמעותי בצה"ל, מתוך קידום כבסיס להשתלבות בחברה הישראלית. בטירונות נבחן הצורך שלהם במסגרת מוגנת וחלקם מועברים למסגרת מקא"ם	הכנה והכשרה ראשונית של חיילים המתאפיינים בקשיי הסתגלות מובהקים במטרה להכיןם לשירות משמעותי בצה"ל, מתוך קידום כבסיס להשתלבות בחברה הישראלית	תפיסת ההכשרה (כפי שקבע חיל החינוך)
שיעורי רובאי 02, שיעורי חינוך, הסתגלות והכנה לשירות			תוכני ההכשרה

⁶⁸ משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.

מקורות

פרסומים

- הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה בראשות פרופסור הלל שמיד, דן וחשבון, מרס 2006.
- משרד החינוך – מינהל חברה ונוער, תחום קידום נוער, צבא-הגנה לישראל, מקח"ר – מרכז גדני"ע, פרסום הוועדה להכנת אוכלוסיות טעונות חיזוק לקראת הגיוס לצה"ל, 1996.
- משרד הרווחה והשירותים חברתיים, משרד ראש הממשלה, משרד החינוך, משרד התמ"ת, משרד הבריאות, המשרד לקליטת העלייה, המשרד לביטחון פנים, "גיוינט ישראל", מרכז השלטון מקומי בישראל, "תוכנית לאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה", ספר פרויקטים, נובמבר 2007.
- שרר משה, "שירות מלא, חלקי ואי-גיוס בני שכבות נחלשות לצה"ל – הבעיה והשלכותיה", חברה ורווחה (כתב העת של משרד הרווחה והשירותים החברתיים) ז', 7-31, 1997.

חקיקה

- חוק שירות ביטחון, התש"ט-1949.

מסמכי הכנסת

- מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מוטיבציה של בני נוער לשירות בצה"ל, כתב אודי שפיגל, יוני 2001.
- מרכז המחקר והמידע של הכנסת, סוגיות מרכזיות בעבודת הוועדה לזכויות הילד, כתבה אתי וייסבלאי, מרס 2009.
- מרכז המחקר והמידע של הכנסת, טיפוח המוטיבציה לשירות קרבי בצה"ל, כתב אתי פידלמן, 15 בנובמבר 2009.

מסמכי הממשלה ומסמכים אחרים

- "גיוינט ישראל", "ילדים ונוער בסיכון", באתר האינטרנט, <http://www2.jdc.org.il/category/children&youth-at-risk-general>
- משרד החינוך, הכנה לצה"ל, נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל, חוזר המנכ"ל תשס"ח 3(ג).
- משרד החינוך – המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר, תוכנית הכנה לצה"ל לבתי-ספר בניסוי, 2007.
- משרד החינוך – המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר, מרכזי החינוך וכיתות האתגר: נתונים והישגים, מצגת, תש"ע.
- משרד הרווחה והשירותים החברתיים, התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון – מטרות, היקף ועקרונות – דוח סטטוס, נשלח על-ידי הגב' טלל דולב, מנהלת התוכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ומצוקה, 15 בדצמבר 2009.
- משרד מבקר המדינה, דוח שנתי 56א', לשנת 2005.

מכתבים, שיחות טלפון ופגישות

- בירגר נורית, ממונה על חניכות ונוער במשרד התמ"ת, שיחת טלפון, 17 בנובמבר 2009.
- בירגר נורית, ממונה על חניכות ונוער, בן-יעקב יוסי, מרכז תכנון ומידע, משרד התמ"ת, מכתב תשובה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 בדצמבר 2009.
- בן-יעקב יוחנן, ממונה על מכינות קדם-צבאיות, מנהל כא"ב תיאום ובקרה במשרד החינוך, מכתב תשובה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל בדואר אלקטרוני, 29 באוקטובר 2009.
- בר-חי דורית, ממונה על נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל במינהל חברה ונוער שבמשרד החינוך, שיחת טלפון, 16 בנובמבר 2009.
- זולב טלל, מנהלת התוכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ומצוקה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, שיחת טלפון, 15 בדצמבר 2009.
- משרד הביטחון – לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל ב-27 באוקטובר 2009.
- נבון חיים, ד"ר, ובוגלו יעקב, המחלקה למרכזי חינוך ולכיתות אתגר באגף שח"ר של משרד החינוך, פגישה, 28 באוקטובר 2009.
- פולשק אברי, אחראי תוכניות לימוד בבתי-הספר המקצועיים במשרד התמ"ת, שיחת טלפון, 17 בנובמבר 2009.
- שרעבי אפרת, עו"ס, משרד הרווחה והשירותים החברתיים – אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה, מרכזת הקשר בין הכנסת והממשלה, מכתב תשובה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבל בדואר אלקטרוני, 26 ביולי 2009.

אתרי אינטרנט

- עמותת "נירים", <http://www.nir13.com/hantzaha/nirim1.htm>
- צה"ל – אגף כוח-אדם, "קידום אוכלוסיות ייחודיות": www.aka.idf.il

